

Za naszą i waszą wolność
Per la nostra e la vostra libertà

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3581

Za naszą i waszą wolność

Bitwa o Monte Cassino
z perspektywy polskiej i włoskiej

Per la nostra e la vostra libertà

La battaglia di Montecassino
vista da una prospettiva polacca e italiana

redakcja / a cura di Claudio Salmeri

.....
Instytut Pamięci Narodowej — Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział w Katowicach

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2017

Redaktor serii: Historia
Sylwester Fertacz

Recenzenci
Grzegorz Bębnik
Matteo Luigi Napolitano

••••••••••

Spis treści

Wstęp (*Claudio Salmeri*)

• 7 •

Introduzione (*Claudio Salmeri*)

• 12 •

• Giovanni Cerchia •

La difficile campagna d'Italia e il rapporto
con il Secondo Corpo polacco
Da Salerno a Cassino, settembre 1943—maggio 1944

• 19 •

• Luciano Bucci •

L'avanzata alleata lungo la Winterline (novembre 1943—
febbraio 1944), prodromo dell'attacco a Cassino

• 33 •

• Luciano Garibaldi •

Perché ho scritto il libro *Gli eroi di Montecassino*

• 57 •

• • • • •

• Luca Palmarini •

Sulle pubblicazioni del Secondo Corpo polacco, con particolare riguardo alle grammatiche, ai dizionari bilingui italiano-polacco, polacco-italiano e ad alcuni reportage sulla battaglia di Montecassino

• 63 •

• Jan Wiktor Sienkiewicz •

Artyści Andersa

Z sowieckich łągów, przez Monte Cassino, do Rzymu i Londynu

• 89 •

• Aleksandra Korol-Chudy •

„Czy chcecie, by was nadal wodzono za nos?” Propaganda niemiecka wobec żołnierzy 2. Korpusu Polskiego we Włoszech

Cele — środki — motywy

• 113 •

• Zbigniew Gołasz •

Z Górnego Śląska pod Monte Cassino

Wojenna odyseja Ryszarda Szkubacza

• 139 •

Wstęp

Polacy w czasie II wojny światowej wnieśli istotny wkład do walki przeciw nazistowskiej Rzeszy na lądzie, morzu i w powietrzu. Polskie Siły Zbrojne stanowiły czwartą co do wielkości armię aliancką w Europie. Zatknięcie biało-czerwonej flagi na ruinach klasztoru na Monte Cassino, symbolizujące legendarne zwycięstwo polskich żołnierzy, niewątpliwie zapisało się w historii jako ważne wydarzenie II wojny światowej. Zdobycie klasztoru przez 2. Korpus Polskich Sił Zbrojnych — po trzech wcześniejszych nieudanych alianckich próbach przełamania obrony niemieckiej — w końcu otworzyło drogę na Rzym. Historycy nie mają wątpliwości — zdobycie Monte Cassino było najważniejszą polską bitwą II wojny światowej.

Niniejsza publikacja jest pokłosiem międzynarodowej konferencji naukowej, którą miałem przyjemność zorganizować wraz z katowickim Oddziałem Instytutu Pamięci Narodowej oraz Włoskim Instytutem Kultury w Krakowie. Konferencja odbyła się 18 maja 2016 r. w Bibliotece Śląskiej w Katowicach i odniosła duży sukces, gdyż motyw polskiego żołnierza walczącego pod Monte Cassino zachęcił do przybycia nie tylko polską publiczność, lecz także — a może przede wszystkim — mieszkającą na Górnym Śląsku liczną społeczność włoską. Datę wybrałem nieprzypadkowo — to właśnie 18 maja 1944 r., po niezwykle zaciętych walkach, 2. Korpus Polski dowodzony przez gen. Władysława Andersa odegrał decydującą rolę

w czwartej bitwie o Monte Cassino i tym samym zdobył wzgórze wraz ze znajdującym się na nim klasztorem. Dzięki technologii tłumaczenia symultanicznego podczas konferencji można było wysłuchać wystąpień zarówno włoskich, jak i polskich badaczy historii działań wojennych pod Monte Cassino.

Byli to ze strony włoskiej:

- Giovanni Cerchia (Università degli Studi del Molise),
- Luciano Bucci (Fondazione Winterline di Venafro),
- Luciano Garibaldi (Il Sussidiario),

oraz z polskiej:

- Luca Palmarini (Uniwersytet Jagielloński),
- Jan Wiktor Sienkiewicz (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu),
- Aleksandra Korol-Chudy (Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach),
- Zbigniew Gołasz (Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach).

• **Giovanni Cerchia** w artykule *La difficile campagna d'Italia e il rapporto con il Secondo Corpo polacco. Da Salerno a Cassino, settembre 1943—maggio 1944* („Trudna kampania włoska i związek z 2. Korpusem Polskim. Od Salerno do Cassino, wrzesień 1943—maj 1944”) przedstawia sytuację Włoch w przełomowym roku 1943. W lipcu owego roku upadł faszyzm, a 8 września nowy rząd zmuszony został do bezwarunkowej kapitulacji. Równocześnie Półwysep Apeniński stracił swoją jedność polityczną i stał się ponownie, jak to bywało przed zjednoczeniem Włoch w 1861 r., polem bitwy dla obcych wojsk. 2. Korpus Polski przybył tam późną jesienią 1943 r., okazując dużą solidarność z miejscową ludnością i przejmując coraz bardziej odpowiedzialne zadania, częstokroć we współpracy z żołnierzami i partyzantami włoskimi.

• **Luciano Bucci** w artykule *L'avanzata alleata lungo la Winterline (novembre 1943—febbraio 1944), prodromo dell'attacco a Cassino* („Działania aliantów wzdłuż linii Winterline (listopad 1943—luty 1944), zapowiedź

ataku na Cassino”) zauważa, że bitwa o Monte Cassino jest zaliczana do najbardziej krwawych i ważnych bitew II wojny światowej, w szczególności w historii środkowo-południowych Włoch. Często jednak zdarza się, że pojmowana jest jako odosobnione wydarzenie. Tymczasem w drodze z południa do Rzymu, zanim dotarli do Cassino, alianci ponieśli straty, niekiedy bardzo poważne. Jedną z największych przeszkód była poprzedzająca linię Gustawa — linia Bernhardta, którą alianci nazwali Winterline.

• **Luciano Garibaldi** w artykule *Perché ho scritto il libro “Gli eroi di Montecassino”* („Dlaczego napisałem książkę *Bohaterowie z Monte Cassino*”) pisze o zdobyciu Monte Cassino jako jednym z największych w historii Polski sukcesów wojskowych. Armia Andersa okupiła zwycięstwo prawie tysiącem zabitych i ponad trzema tysiącami rannych. Po zdobyciu klasztoru żołnierze 2. Korpusu bohatersko walczyli w regionie Abruzzo, Marche i Emilia-Romagna. Tu największym sukcesem było wyzwolenie Ankony, podczas którego poległo około czterystu żołnierzy polskich, a ujęto trzy tysiące niemieckich jeńców. 2. Korpus Polski został rozwiązany na polecenie Anglików, jego żołnierze zostali najpierw przeniesieni do Londynu, a następnie rozproszeni po całym świecie. Około trzech tysięcy młodych żołnierzy Andersa osiedliło się we Włoszech, większość z nich poślubiła Włoszki, podjęła studia na włoskich uniwersytetach i dała w ten sposób początek polskiej społeczności we Włoszech.

• **Luca Palmarini** w artykule *Sulle pubblicazioni del Secondo Corpo polacco, con particolare riguardo alle grammatiche, ai dizionari bilingui italiano-polacco, polacco-italiano e ad alcuni reportage sulla battaglia di Montecassino* („O publikacjach 2. Korpusu Polskiego, ze szczególnym uwzględnieniem podręczników do gramatyki, dwujęzycznych słowników włosko-polskich i polsko-włoskich oraz niektórych reportażów z bitwy o Monte Cassino”) przedstawia działalność wydawniczą realizowaną przez 2. Korpus Polski podczas stacjonowania we Włoszech. Armia Andersa wydała pokaźną liczbę różnych publikacji. W czasach zimnej wojny odeszły one w zapomnienie, jednak w ostatnich latach

poświęca się im coraz więcej uwagi. W pierwszej części artykułu autor skupia się na wydaniach gramatyk i słowników, które były potrzebne polskim żołnierzom do nauki podstaw języka włoskiego, w części drugiej przedstawia reportaże wojenne.

• Artykuł **Jana Wiktora Sienkiewicza** — *Artyści Andersa. Z sowieckich łagrów, przez Monte Cassino, do Rzymu i Londynu* — obejmuje ramy czasowe od wyjścia Polskich Sił Zbrojnych (zwanych Armią Andersa) z terenów ówczesnego ZSRR w 1942 r. aż po rok 1949, kiedy to zakończyła się rzeczywista opieka generała Władysława Andersa nad uratowanymi polskimi żołnierzami artystami, a mieszkający już wówczas na ziemi brytyjskiej polscy plastycy powołali do życia w Londynie awangardową grupę artystyczną pod nazwą „Grupa 49”. W artykule przedstawiona została nierozpoznana w okresie minionych ponad siedemdziesięciu lat grupa w większości zapomnianych w polskiej historii sztuki artystów, którzy — niezależnie od wojskowych rygorów i nienaturalnych dla twórczości plastycznej warunków — w szeregach 2. Korpusu znaleźli warunki rozwojowe, zapewniane dzięki organizacji wystaw, pomocy materialnej, działalności grup i stowarzyszeń artystycznych, a nawet samodzielnych szkół malarskich i indywidualnych pracowni artystycznych.

• **Aleksandra Korol-Chudy** w artykule „*Czy chcecie, by was nadal wodzono za nos?*” *Propaganda niemiecka wobec żołnierzy 2. Korpusu Polskiego we Włoszech. Cele — środki — motywy* opisuje obniżającą morale wroga propagandę, która była często i chętnie wykorzystywana na frontach II wojny światowej. Tuż po tym, jak pierwsi żołnierze 2. Korpusu Polskiego postawili stopę na włoskiej ziemi w grudniu 1943 r., Niemcy przygotowali akcję mającą zniechęcić ich do walki i namówić do dezercji — uruchomiono dla nich stylizowaną na polską rozgłośnię radiostację Wanda oraz rozpoczęto masowe wydawanie i rozrzucanie ulotek propagandowych. Obie te metody korespondowały ze sobą i wzajemnie się uzupełniały, a celem tych działań było namawianie do zaprzestania walki z Niemcami jako źle pojmowanym przeciwnikiem i udowadnianie, że prawdziwym zagrożeniem dla Polski są bolszewicy. Propagandę wo-

bec żołnierzy 2. Korpusu Polskiego Niemcy stosowali do końca walk na froncie włoskim, a mimo to nie przyniosła ona prawie żadnych efektów.

• **Zbigniew Gołasz** w artykule *Z Górnego Śląska pod Monte Cassino. Wojenna odyseja Ryszarda Szkubacza* opowiada o Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie, które pod koniec II wojny światowej liczyły przeszło 200 tys. żołnierzy. Była to znacząca siła militarna koalicji antyhitlerowskiej. Prawie czwarta ich część pochodziła z Górnego Śląska. Żołnierze ci trafiali do formacji różnymi, często zaskakującymi drogami. Autor opisuje losy jednego z nich, plutonowego Ryszarda Szkubacza. Zmobilizowany w 1939 r. do Wojska Polskiego służył w szeregach 2. kompanii 75. pułku piechoty. Walczył na Górnym Śląsku, a następnie wraz z pułkiem wycofywał się na wschód. Po bitwie pod Tomaszowem Lubelskim przekroczył granicę z Węgrami, gdzie został internowany. W kwietniu 1940 r. uciekł z obozu i przez Jugosławię i Grecję przedostał się do Syrii, gdzie wstąpił w szeregi Brygady Strzelców Karpackich. Brał udział w kampanii afrykańskiej, a następnie w walkach w Italii. Zginął 12 maja 1944 r. podczas pierwszego natarcia na klasztor Monte Cassino. Artykuł oparty jest na źródłach archiwalnych, będących w posiadaniu rodziny Szkubacza.

Celem niniejszej publikacji, wydanej dzięki finansowemu wsparciu Instytutu Pamięci Narodowej, Włoskiego Instytutu Kultury w Krakowie oraz katowickiego komitetu Stowarzyszenia Dante Alighieri, jest przegląd badań nad istotą bitwy i skutkami zwycięstwa żołnierzy generała Andersa z punktu widzenia polskich i włoskich naukowców. Publikacja — ze względu na dwujęzyczność i interdyscyplinarność (podejmuje kwestie nie tylko historyczne, lecz także językoznawcze i artystyczne) — stanowi doskonałą okazję do przedstawienia cennych spostrzeżeń zarówno z włoskiej, jak i z polskiej perspektywy.

Cześć i chwała bohaterom!

Claudio Salmeri

• • • • •

Introduzione

Durante la seconda guerra mondiale i polacchi hanno dato un contributo significativo alla lotta contro il Terzo Reich lottando su diversi fronti: via terra, via mare e via aria. Le Forze Armate Polacche erano considerate il quarto esercito alleato più grande d'Europa. L'aver issato la bandiera biancorossa sulle rovine dell'abbazia di Montecassino, simbolo della memorabile vittoria dei soldati polacchi, senza dubbio può essere annoverato negli annali della storia come uno degli eventi più significativi della seconda guerra mondiale. La conquista dell'abbazia per mano del Secondo Corpo polacco, in seguito alle tre precedenti e fallimentari prove da parte degli Alleati di vincere le forze tedesche, ha infine spianato la strada verso Roma. Gli storici non hanno dubbi: la presa di Montecassino è stata la più importante battaglia polacca avvenuta durante la seconda guerra mondiale.

La presente pubblicazione è frutto dei lavori svolti durante un convegno internazionale dedicato alla battaglia di Montecassino che ho avuto il piacere di organizzare in collaborazione con l'Istituto Polacco di Memoria Nazionale, filiale di Katowice, e con l'Istituto Italiano di Cultura di Cracovia. Il convegno tenutosi il 18 maggio del 2016 presso la Biblioteca della Slesia di Katowice ha riscosso un enorme successo poiché il tema riguardante i soldati polacchi, che hanno combattuto

presso Montecassino, ha attirato non solo il pubblico polacco, ma anche e soprattutto la numerosa comunità italiana presente in Alta Slesia. La data del convegno non è stata scelta a caso; esattamente il 18 maggio del 1944, in seguito ad estenuanti combattimenti, il Secondo Corpo polacco, guidato dal generale Władysław Anders, ha svolto un ruolo decisivo durante la quarta battaglia di Montecassino e, allo stesso tempo, ha conquistato la collina sulla quale era situata l'abbazia. Grazie alle moderne tecnologie di traduzione simultanea durante il convegno è stato possibile ascoltare sia gli interventi degli studiosi di storia italiani sia quelli dei colleghi polacchi riguardanti i fatti avvenuti a Montecassino.

Dall'Italia sono intervenuti:

- Giovanni Cerchia (Università degli Studi del Molise),
- Luciano Bucci (Fondazione Winterline di Venafro),
- Luciano Garibaldi (Il Sussidiario).

Dalla Polonia sono intervenuti:

- Luca Palmarini (Università Jagellonica di Cracovia),
- Jan Wiktor Sienkiewicz (Università Niccolò Copernico di Toruń),
- Aleksandra Korol-Chudy (Istituto Polacco di Memoria Nazionale di Katowice),
- Zbigniew Gołasz (Istituto Polacco di Memoria Nazionale di Katowice).

• **Giovanni Cerchia** nell'articolo *La difficile campagna d'Italia e il rapporto con il Secondo Corpo polacco. Da Salerno a Cassino, settembre 1943—maggio 1944* descrive il 1943 come l'anno di svolta per l'Italia. In luglio crollava il fascismo, mentre l'8 settembre il nuovo governo era costretto alla resa senza condizioni. Nel contempo, la penisola perdeva la sua unità politica e tornava a essere, com'era stato prima del Risorgimento, un campo di battaglia per eserciti stranieri. Il Secondo Corpo polacco vi giungeva nel tardo autunno del 1943, dimostrando grande solidarietà nei confronti della popolazione civile, assumendo compiti militari via via sempre più impegnativi, spesso in collaborazione con soldati e partigiani

italiani (Corpo Italiano, di Liberazione, la Compagnia Protezione ponti, la Brigata patrioti della Maiella).

• **Luciano Bucci** nell'articolo *L'avanzata alleata lungo la Winterline (novembre 1943—febbraio 1944), prodromo dell'attacco a Cassino* sottolinea che la battaglia di Cassino è annoverata tra quelle più cruenti ed importanti nel panorama della seconda guerra mondiale, in particolare nella storia del centro-sud Italia. Quello che però spesso accade è che si vive l'informazione, e la storia della battaglia di Cassino, come un episodio isolato nel tempo e nello spazio rispetto a quanto accadde realmente. Prima di arrivare a Cassino gli Alleati dovettero affrontare sacrifici e perdite, in alcuni casi anche molto gravi, lungo l'avanzata da sud verso Roma. Uno dei maggiori ostacoli fu la linea Bernhardt, antecedente la linea Gustav, che gli Alleati ribattezzarono Winterline. La relazione si pone come scopo quello di riassumere il sacrificio dei giovani che contribuirono all'avanzata e alla liberazione del centro-sud Italia prima di arrivare a Cassino.

• **Luciano Garibaldi** nell'articolo *Perché ho scritto il libro "Gli eroi di Montecassino"* descrive la conquista di Montecassino come una delle più straordinarie imprese militari della storia della Polonia. La vittoria costò ai combattenti polacchi del generale Anders quasi mille morti e più di tremila feriti. Dopo Montecassino, gli uomini di Anders combatterono eroicamente nelle regioni degli Abruzzi, delle Marche e dell'Emilia-Romagna. L'impresa militare più importante fu la liberazione di Ancona (400 polacchi caduti, 3000 tedeschi fatti prigionieri). Il Secondo Corpo fu sciolto per decisione degli inglesi e i suoi componenti furono trasferiti prima a Londra, poi in varie mete in tutto il mondo. Circa tremila giovani (in gran parte si erano fidanzati con ragazze italiane) rimasero in Italia iscrivendosi in varie università e dando così vita alla comunità polacca in Italia.

• **Luca Palmarini** nell'articolo *Sulle pubblicazioni del Secondo Corpo polacco, con particolare riguardo alle grammatiche, ai dizionari bilingui italiano-polacco, polacco-italiano e ad alcuni reportage sulla battaglia di Montecassino* mette in risalto la produzione editoriale realizzata

dal Secondo Corpo polacco durante la sua presenza in Italia negli anni della seconda guerra mondiale. Il Secondo Corpo ci ha lasciato un buon numero di pubblicazioni, andate purtroppo dimenticate durante la guerra fredda, ma che negli ultimi anni sono diventate oggetto di una riscoperta da parte degli studiosi. Nella sua prima parte l'articolo si concentra sulla produzione di grammatiche e dizionari, opere destinate ai polacchi che in Italia avevano bisogno dei rudimenti di base nell'apprendimento della lingua italiana. In particolare si osserva come la tematica del conflitto e i contrasti politici emergano anche da queste realizzazioni. Nella seconda parte si sofferma sui reportage di guerra, in particolare su due opere dedicate alla battaglia di Montecassino. Si tratta di esposizioni dei fatti raccontate da persone che la battaglia l'hanno vissuta in prima linea. Il contributo dei soldati polacchi in Italia è rimasto quindi non solo sul campo, bensì anche sulla carta, a testimonianza di un momento difficile, ma al tempo stesso epico.

• L'articolo di **Jan Wiktor Sienkiewicz**, *Artyści Andersa. Z sowieckich łagrów, przez Monte Cassino, do Rzymu i Londynu* ("Gli artisti di Anders. Dai gulag sovietici, passando per Montecassino, fino a Roma e Londra"), è delimitato entro le coordinate temporali che vanno dall'uscita delle Forze Armate Polacche (altrimenti conosciute come l'Armata di Anders), nel 1942, dalle terre dell'allora Unione Sovietica fino ad arrivare al 1949, anno in cui si concluse effettivamente la carica del generale Władysław Anders come guida dei soldati-artisti polacchi ormai salvi. In quell'anno gli artisti polacchi residenti sul suolo britannico diedero vita a Londra ad un gruppo artistico d'avanguardia, da quel momento conosciuto con il nome di "Gruppo 49". Nell'articolo viene presentato questo gruppo di artisti, il quale negli ultimi settant'anni non è stato riconosciuto, anzi, per lo più dimenticato nel panorama della storia dell'arte polacca. Questi, nonostante il rigore militare e le sfavorevoli circostanze per esprimere la propria creatività artistica, nelle file del Secondo Corpo trovarono le condizioni ideali per lo sviluppo della loro personalità sotto forma di mostre, gallerie, gruppi e associazioni ma anche scuole di pittura e lavori artistici.

• **Aleksandra Korol-Chudy** nell'articolo "Czy chcecie, by was nadal wodzono za nos?" *Propaganda niemiecka wobec żołnierzy 2. Korpusu Polskiego we Włoszech. Cele — środki — motywy* ("«Desiderate essere ancora presi in giro?» La propaganda tedesca nei confronti dei soldati del Secondo Corpo polacco in Italia. Obiettivi — mezzi — ragioni") descrive le tecniche della propaganda tedesca che venivano spesso e volentieri utilizzate al fronte durante la seconda guerra mondiale. Poco dopo che i primi soldati del Secondo Corpo misero piede in terra italiana, nel dicembre del 1943, i tedeschi promossero una campagna per scoraggiare quest'ultimi alla lotta e convincerli a disertare. A questo scopo i tedeschi istituirono "Wanda" — un'emittente radiofonica per trasmettere false notizie in lingua polacca — e cominciarono a diffondere volantini propagandistici. Entrambi i metodi erano collegati l'uno all'altro completandosi a vicenda e invitavano ad interrompere la lotta contro i tedeschi nell'idea che aver scelto loro come nemico fosse stata una decisione errata. In tal modo si avvalorava l'idea che la vera minaccia per la Polonia fossero i bolscevichi. La propaganda era dunque rivolta al Secondo Corpo polacco fino alla fine dei combattimenti sul fronte italiano anche se non produsse alcun effetto.

• **Zbigniew Gołasz** nell'articolo intitolato *Z Górnego Śląska pod Monte Cassino. Wojenna odyseja Ryszarda Szkubacza* ("Dall'Alta Slesia a Montecassino. L'odissea di guerra di Ryszard Szkubacz") racconta delle Forze Armate Polacche in Occidente, le quali alla fine della seconda guerra mondiale contavano più di duecentomila soldati. Era la quarta forza militare della coalizione anti-Hitler. Quasi un quarto dei componenti proveniva dall'Alta Slesia. Questi soldati furono protagonisti di diverse imprese spesso sorprendenti. L'articolo descrive il destino di uno di loro, dell'ufficiale Ryszard Szkubacz. Operativo a partire dal 1939, nell'Esercito polacco prestò servizio nelle file della 2ª Compagnia del 75° Reggimento di Fanteria. Combatté nell'Alta Slesia e poi con il suo reggimento si ritirò a est. Dopo la battaglia di Tomaszów Lubelski attraversò il confine ungherese, dove fu internato. Nell'aprile del 1940 scappò dal campo e,

attraverso la Jugoslavia e la Grecia, fuggì in Siria, dove si unì alle file della Brigata dei Fucilieri dei Carpazi. Prese parte alla campagna d'Africa e poi ai combattimenti in Italia. Morì il 12 maggio del 1944 durante il primo attacco all'abbazia di Montecassino. L'articolo si basa su fonti archivistiche in possesso della famiglia Szkubacz.

Lo scopo della presente pubblicazione, edita grazie al sostegno finanziario dell'Istituto Polacco di Memoria Nazionale, dell'Istituto Italiano di Cultura di Cracovia e della Società Dante Alighieri di Katowice, è una rassegna sull'essenza della battaglia e sugli effetti della vittoria dei soldati del generale Anders dal punto di vista degli studiosi polacchi e italiani. La pubblicazione, favorita dal bilinguismo e dall'interdisciplinarietà, concentrandosi non solo su questioni meramente storiche ma anche linguistiche e artistiche, fornisce un'eccellente opportunità per diffondere informazioni preziose provenienti sia dalla storia italiana che da quella polacca.

Onore e gloria agli eroi!

Claudio Salmeri

Na okładce
Monte Cassino (fot. Claudio Salmeri)

Redakcja
Karina Borecka, Barbara Malska

Projekt okładki, układ typograficzny oraz łamanie
Paulina Dubiel

Copyright © 2017 by
Instytut Pamięci Narodowej — Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi
Polskiemu Oddział w Katowicach, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3157-7 (WUŚ wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3158-4 (WUŚ wersja elektroniczna)
ISBN 978-83-8098-122-5 (IPN wersja drukowana)

Wydawcy
Instytut Pamięci Narodowej — Komisja Ścigania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział w Katowicach
ul. Józefowska 102, 40-145 Katowice, www.katowice.ipn.gov.pl
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl, e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 10,25. Liczba arkuszy wydawniczych: 9,5.
Cena 24 zł (+ VAT). Publikację wydrukowano na papierze Munken Pure 100 g/m², vol. 1.13.
Do składu użyto kroju pisma Minion Pro, Myriad Pro oraz Ailanthus TT EFN Handtooled.
Druk i oprawę wykonano w drukarni:
„TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.”, Sp.K. (ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław).